

nen kohtalo määräytyy sen mukaan, kuinka elämänsä on elänyt, minkä heinäsiirkka sai katkerasti todeta. Meritokraattisella oikeudenmukaisuudella on aina historiallinen referenssi (Rachels 1991, 136).

Vapaan markkinatalouden puolustuksessaan Robert Nozick (1974) tulee lähelle meritokraattista oikeudenmukaisuuskäsitelmää. Nozickin ns. oikeutusteorian mukaan jokainen on oikeutettu omistuksiinsa, mikäli ne on hankittu omistuksen hankkimista koskevien oikeudenmukaisuusperiaatteiden mukaisesti. Tärkeää on siis se historiallinen prosessi, jolla omaisuus ja muut omistukset on kartutettu. Jos Nozickia on uskominen, muurahaisilla on täysi omistusoikeus jyvissä eikä niillä ole mitään velvollisuutta jakaa mitään kenellekään. Eikä myöskään julkisella vallalla ole oikeutta verotuksella takavarikoida kenenkään omaisuutta ja jakaa sitä joillekin muille, joiden katsotaan olevan avun tarpeessa. Tästä libertanistisesta perspektiivistä katsottuna valtiolla ei ole positiivisia tehtäviä (Arthur & Shaw 1991, 62). Itse asiassa usein käy niin, että yrittäessään auttaa ongelmissa olevia sosiaalipolitiikka pahentaakin heidän lopullista tilannettaan (Murray 1984; Murray & Herrnstein 1994; Schmidt 1989, ks. myös Taylor-Gooby 1991). Jos heikko-olenteiselle heinäsiirkalle annetaan apua, se tottuu siihen, että muurahaisilta aina heruu jyvä tai pari, kun surkeana niitten luo menee. Miksipä vaijata itseään työnteolla, kun toisinkin toimeen tulee. Sosiaalipolitiikka on siis epäonnistumisen in-sentiivi.

Ensisilmäyksellä meritokraattinen ajattelu vaikuttaa vastaansanomattomalta. On oikein, että kukin saa ansionsa mukaan. Siitä huolimatta periaate ei ole aina täysin pulmaton. Meritokratian oikeutusta voidaan kriittisesti tarkastella ainakin kolmesta lähtökohdasta: vastuullisuus, inhimillisuus ja ennakoimaton riski.

Ensinäkin voidaan pohtia sitä, missä määrin ihmisiä voidaan lopultakin pitää vastuullisina valinnoistaan. Vastuullisuus edellyttää tietoisuutta: jos teen näin, niin seuraukset ovat nämä. Vastuullisuus edellyttää myös autonomisuutta, sitä että yksilö omaa tahdonvoimaa ja todella pystyy tekemään itsenäisiä ratkaisuja. Tämä yksilön kyky tai kyvyttömyys tehdä järkeviä valintoja on ollut keskiössä ns. rationaalisen valinnan teorioissa. Yksinkertaisimmassa muodossaan teoria oletti edellä esitetyn tapaan, että ihmiset ovat täydellisen kykeneviä kustannus-hyöty-analyysiin ja

järkevien valintojen tekemiseen (ks. esim. Elster 1985; Coleman & Fararo 1992). Kun myöhemmin havaittiin, että teorian olettamukset ovat liian yksioikoisia ja elävään elämään sopimattomia, teoriaa modifioitiin useaan otteeseen ja laajennettiin eri suuntiin. On puhuttu sidotusta rationaalisuudesta: ihmisten päätökset pohjautuvat kussakin tilanteessa saatavilla olevaan tietoon, ja jos tieto on rajallista tai kokonaan virheellistä, niin päätöksetkin ovat rajoittuneita ja virheellisiä. Rationaalisuus on siis ehdollista ja sidottu erilaisiin valintoihin ehdollistaviin taustatekijöihin (Simon 1955; Marini 1992; Etzioni 1988).

Aisopoksen heinäsiirkkaa voidaan pitää syyllisenä surkeaan kohtaloonsa vain, mikäli hänen oletetaan tietoisesti valinneen soiton ja laulun ahkeran työnteon sijaan. Tilanne muuttuu oleellisesti, jos heinäsiirran rationaalisuus olikin ehdollista. Hän ei yksinkertaisuudessaan paremmasta tien-nyt ja toimi parhaan ymmärryksensä mukaan. Tai edelleen, jos heinäsiirkka toimikin täysin pakonomaisesti noudattaen vain lajiolemustaan. Ei häntä voida syyttää sellaisesta, jolle hän ei mitään mahtanut. Mikäli heinäsiirran hätä johtuikin synnynnäisestä vammasta, faabelin moraali asetuu uuteen valoon. Vastaavasti, jos muurahaisten sidottuun rationaalisuuteen ei mahtanut muuta vaihtoehtoa kuin ankara työnteko, heidän saavutuksensa arvo himmenee. Jyvien jakaantumisen oikeudenmukaisuutta voidaankin näistä lähtökohdista pohtia aivan uudesta perspektiivistä. Nyt ansioperiaate voidaan kenties korvata tarveperiaatteella ja pohtia, mitä itse kukin tarvitsee voidakseen elää. Etsiessään oikeudenmukaisen jaon periaatteita Julian LeGrand (1991, 88) esittää tarveperiaatteen tulevan tärkeäksi jakokriteeriksi juuri sellaisissa tilanteissa, joissa yksilön avun tarve johtuu hänen omien vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevista tekijöistä (LeGrand 1991, 88). Meritokraattinen ansioista palkitseminen saa tällöin väistyä perusturvan tieltä.

Tämän lähtökohdan puolesta puhuu myös inhimillisuus. Vaikka muurahaisilla ei oikeutusteorioiden perusteella olisikaan mitään velvollisuutta auttaa hädänalaista heinäsiirkkaa, armeliaisuus ja lähimmäisenrakkaus sitä kenties edellyttäisivät. On sinänsä kiinnostavaa, että niin meritokraattisia kuin useimmat uskonnot ovatkin, niihin on rakennettu armeliaisuusyistä suurten syntisten mentäviä porsaanreikiä. Armo valkaisee liikaisenkin tilikirjan. Tähän armeliaisuuteen heinäsiirkkakin yritti vedota.

Kolmanneksi meritokraattinen näkemys joutuu pulmiin, kun pohditaan ennakoimattoman riskin, sattuman tai vaikkapa vain huonon onnen merkitystä ihmisen elämässä. On olemassa tilanteita, joihin ihminen voi yksilöllisesti varautua. Vanhuus on esimerkiksi sellainen sosiaalinen riski, johon voidaan ennakolta varautua ja jonka varalle vakuutusyhtiöt myyvät vakuutuksia. Muurahainen tiesi talven tulevan ja varautui siihen. Näissä tilanteissa meritokratian ajatusmalli toimii. Ongelmalliseksi tilanne muodostuu silloin, kun huono onni ja tuhoisat sattumat puuttuvat asiaan. Joku saattaa ahkerasti säästää vanhuuttaan silmälläpitäen, mutta hänen vakuutusyhtiönsä joutuu konkurssiin eikä pystykään maksamaan ulos sopimuksiaan. Muurahaisten keko saattaa tuhoutua luonnonmullistuksessa ja ne joutuvat heinäsiirran tavoin kerjuulle. Millaista tukea ja kenelle olisi tällaisessa tilanteessa annettava? Olisiko kummallekin annettava vain perusturva? Olisiko muurahaista hyvitetävä ahkeruudesta ja yrittämisestä? Mikä olisi tällöin se periaate, jonka mukaan avun suuruus määräytyisi?

Kysymys kiertyy osittain ensimmäiseen meritokratian ongelmaan, josta puhuttiin edellä: Missä määrin ihmiset ovat vastuullisia omista kyvyistään tai kyvyttömyyksistään? Perinteisessä vakuutusajattelussa, jolla on eräänlainen sukulaisuussuhde meritokratian perusideaan, vakuutuskeltopisia ovat sellaiset riskit, joihin vakuutuksen ottaja ei voi vaikuttaa. Kuten edellä todettiin, vanhuus on tällainen vakuutuskeltopoinen riski. Sen sijaan vaikkapa alkoholismi tai yleinen kyvyttömyys eivät ole vakuuttamiskelpoisia riskejä. Työtömyysvakuutuksiakaan tuskin mikään vakuutusyhtiö suostuu myöntämään. Vastaavalla tavalla keskusteltaessa sosiaalipoliittisen avustusjärjestelmän oikeudenmukaisuudesta ja kannatusperustasta (legitimiteetistä) kysymys siitä, onko avun tarve itse aiheutettu vai ei, muodostuu tärkeäksi vedenjakajaksi. Niitä, joiden avuntarve katsotaan enemmän tai vähemmän itse aiheutetuksi, ei haluta auttaa siinä määrin kuin niitä, joiden avuntarve johtuu tekijöistä, joille yksilö itse ei voi mitään.

Robert E. Goodin (1988, 27–50) pohtii asiaa kiintoisasti teoksessaan *Reasons for Welfare*. Goodin erottaa toisistaan pakottavat ja valinnaiset tarpeet. Edelliset viittaavat niihin tarpeisiin, joiden tyydyttämättömyys voi vahingoittaa ihmistä. Lisäksi kyseisiin tarpeisiin liittyy pakonomaisuus. Ihminen ei niitä voi valita. Jälki-

mäiset puolestaan ovat tarpeita tai pikemminkin mielihaluja, jotka liittyvät ihmisten tekemiin valintoihin. Siksi yhteiskunnalla on suurempi velvollisuus ja vastuu huolehtia pakottavien tarpeiden kuin valinnaisten tarpeiden tyydyttämisestä. Pulma syntyy siitä, että usein ihmisillä on pakottavia valinnaisia tarpeita. Esimerkiksi tupakoitsija tarvitsee operaatiota, jossa hänen keuhkosyöpänsä hoidetaan. Valinnainen nikotiinin tarve on synnyttänyt pakottavan tarpeen, joka vaatii hoitoa. Goodinin mukaan hoitoa on tällaisessa tilanteessa annettava kyselemättä, onko tarve oikeasti pakottava vain onko se valinnaisen käyttäytymisen tuote. Toisin sanoen on tarkasteltava kunkinhetkistä tilannetta sellaisenaan ja tällöin meritokraattinen taaksepäin katsova moraalinen kirjanpito kytketään pois päältä. Oma mielenkiintoinen kysymyksensä on, missä määrin yleinen mielipide yhtyy tähän ajatukseen. Eräät merkit viittaavat siihen, että ei kovinkaan hyvin¹. Wim van Oorschot (1997) Hollannista saamat tulokset osoittavat, että ensimmäiseksi avuntarvitsijalta kysytään: Miksi tarvitset apua? Meritokraattinen muurahaisten kysymys ”Mitä sinä teit kesällä?” pätee myös yleisessä kansalaismielipiteessä.

Edellä kuvattuun muurahaisten ja heinäsiirran kohtaamiseen sisältyy siis se jännite, josta oikeudenmukainen uudelleenjakko muodostuu. Lähtökohtana on muurahaisten meritokraattinen ja omistusoikeuteen pohjaava näkemys siitä, että ansioista on palkittava ja että kaikilla on oikeus pitää ne omistuksensa, jotka he ovat laillisin keinoin hankkineet. Näkemykselle löytyy paljon ymmärtämystä. Mutta toisaalla korostetaan sitä, että sosiaalipoliittisessa uudelleenjaossa on keskityttävä auttamaan ennen muuta huono-osaisia, mikä onkin sosiaalipoliittikan perustehtävä. Itse asiassa tä-

¹Olen opikseni ja huvikseni kerännyt tähän liittyvää mielipideaineistoa sosiaalipoliittikan cum laude -peruskurssilla. Opiskelijat ovat saaneet vastata (ja myöhemmin analysoida ja pohtia tuloksia) erilaisiin kysymyksiin, jotka koskevat pakonomaisiin ja pakonomaisiin valinnaisiin tarpeisiin liittyvän sairaanhoidon priorisointia. Vastaukset ovat aika jyrkästi ristiriidassa Goodinin ajatusten kanssa. Opiskelijat (ja uskoakseni myös muu väestö) ajattelevat meritokraattisesti: rakennustyöntekijän keuhkovamma, joka johtuu työmaan asbestipölystä, menee kirkkaasti tupakoitsijan keuhkosyövän tai alkoholistin maksan ohi hoitojonossa. Arvontakaan ei käy tässä yhteydessä priorisointiperusteeksi. Syyperusteisuudella on suuri kannatus.

mä on pienin yhteinen nimittäjä erilaisten poliittisten suuntausten ja ideologioiden sosiaalipolitiikka-konseptioille. Tästä perspektiivistä heinäsrinkan vaade ei ehkä olekaan niin kohtuuton kuin Aisopoksen satu opettaa. Meritokraattisen jaon ongelmana on juuri suhde heikko-osaisiin. Tulisiko nämä jättää avun ulkopuolelle? Vai olisiko inhimillisyyden nimissä kuitenkin kohtuullista, että heinäsrinkaparkakin saisi muutaman jyvän henkensä pitimeksi?

ARTIKKELIN TAVOITTEET

Tässä artikkelissani keskityn tähän muurahaisen ja heinäsrinkan vaateiden väliseen ristiriitaan. Miten se heijastuu yleisessä mielipiteessä? Etsin vastauksia siihen, missä määrin ihmiset ovat valmiita meritokraattisesti palkitsemaan ansioista ja missä määrin osoitetaan ymmärtämystä heinäsrinkaa kohtaan. Missä määrin mielipiteet eroavat keskusteltaessa ”kunnollisista” avuntarvitsijoista, joiden avun syy on heidän omien vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolelle verrattuna ei-kunnollisiin”, joiden avun syy johtuu heidän omista valinnoistaan? Yleisemmin asia liittyy siihen, kuinka vääjäämätön riski on. Olen ennen muuta kiinnostunut, miten avun synn asettaminen eri kehykseen vaikuttaa ihmisten anteliaisuuteen. Kuinka hyvän tai huonon sosiaaliturvan ihmiset olisivat valmiita tarjoamaan lusmuilevalle heinäsrinkalle? Heltäisivätkö kukkaron nyörit helpommin onnettomien olosuhteitten uhrin auttamiseksi? Aineistoina ovat kahdesta maasta, Australiasta ja Suomesta, kerätyt mielipidekyselyt.

Näiden kahden maan tarkasteleminen on perustelua useista syistä. Ensinnäkin nämä maat sijoitetaan yleensä eri hyvinvointivaltiotyyppeihin (Esping-Andersen 1990; Korpi & Palme 1998). Australiassa kaikki sosiaaliset tulonsiirrot työtapaturvavakuutusta lukuun ottamatta ovat tarveharkintaisia. Suomessa taas on pitkä kansanvakuutuksen perinne. Nämä kaksi tapausta tarjoavat siis hedelmällisen lähtökohdan analysoida ns. institutions matter -teorian paikkansapitävyyttä. Kyseisessä lähestymistavassa korostetaan, että sosiaalisilla instituutioilla on omat takaisin-kytkentävaikutuksensa ihmisten mielipiteisiin ja käyttäytymiseen. Vaikka instituutiot ovat inhimillisen toiminnan tulosta, ne ehdollistavat käyttäytymistä ja muodostavat sen toiminnallisen ja tulokunnallisen kehikon, jossa ihmiset toimivat ja

jonka mukaan ihmiset elämäänsä hahmottavat (tarkemmin esim. Douglas 1987; North 1990; Ostrom 1990; Skocpol 1995). Insenttiivikeskustelu ja edellä kuvatut Murrayn teesit ovat myös yksi esimerkki tällaisesta institutionaalisesta ajattelusta.

Etsiessään vastausta kysymykseen, mitä valtion pitäisi tehdä, ruotsalainen valtio-oppinut Bo Rothstein (1998) esittää sosiaalipoliittisten järjestelmien ja ihmisten asenteiden välillä olevan kahdensuuntaiset vaikutusketjut. Ensinnäkin väestön asenteet ja preferenssit vaikuttavat sosiaalipolitiikan luonteeseen, ja toisaalta sosiaalipolitiikan järjestämistapa vaikuttaa väestön asenteisiin. Aiemmissa tutkimuksissa hyvinvointivaltiomallien ja kansalaismielipiteitten välisiä yhteyksiä on luodattu kahdella erilaisella asetelmalla. Ensinnäkin on tutkittu yhden maan sisällä erityyppisten sosiaaliturvajärjestelmien legitimiisyyttä. Näiden tutkimusten tulokset tukevat edellä kuvattua olettamusta. Tarveharkintaiset järjestelmät ovat vähemmän suosittuja kuin universaalit tulonsiirrot (Korpi 1980; Svallfors 1989 & 1999; Hasenfeld & Rafferty 1989; Kangas 1995; Forma 1999). Pulmana on, että kyseisissä tutkimuksissa ei tehdä eroa sen välillä, onko kyseessä järjestelmän legitimititeetti vai järjestelmän asiakaskunnan legitimititeetti. Universaalit eduthan ovat tarkoitettut ”kunnollisille” ryhmille, kun taas tarveharkintaiset järjestelmät jakavat viimesijaista toimeentuloturva ”kunnottomille”.

Toinen strategia on ollut vertailla eri sosiaalipolitiikka-malleihin kuuluvien kansalaisten mielipiteitä ja arvioida vaikkapa sitä, missä määrin esimerkiksi ruotsalaisten mielipiteet poikkeavat amerikkalaisten ajatuksista tai saksalaisten ajatuksista. Tämän asetelman tuottamat tulokset ovat olleet hivenen ristiriitaisia. Eräissä tutkimuksissa regiimien on todettu heijastuvan mielipiteissä (esim. Svallfors 1997; Forma & Kangas 1999), kun taas toisissa tutkimuksissa sosiaalipolitiikka-mallien ja mielipiteitten välillä ei ole todettu olevan yhteyksiä (Papadakis & Bean 1993).

Jos sosiaalipolitiikan asiakaskunnalla on vaikutusta järjestelmän legitimitettiin, meidän tulisi löytää suuria eroja erityyppisten sosiaaliturvan asiakasryhmien välillä. Mikäli taas institutionaalinen teoria pätee, australialaiset tarveharkintat pitkin perinteineen ajattelevat suomalaisia enemmän selektiivisin termein ja tekevät selvemmän eron ”kunnollisten” ja ”kunnottomien” vä-

lillä. Kenen puoleen heinäsiirran kannattaisi kääntä saadakseen apua ja ymmärtämystä?

Seuraavassa jaksossa esitellään ja käydään läpi tutkimuksen aineisto ja menetelmät. Sen jälkeen Australia ja Suomi asetetaan laajempaan kansainväliseen perspektiiviin. Tämän tarkastelun tavoitteena on ensinnäkin perustella, miksi juuri näitä kahta maata kannattaa vertailla. Toiseen kansainvälisen tarkastelun tavoitteena on selvittää, missä määrin uudelleenjakomielipiteet liittyvät yhtäältä todellisiin tuloeroihin ja yhtäältä koettuihin tuloeroihin. Nozicklaisittain ajatellen kyse on siitä, pidetäänkö nykyistä omistusten jakoa tuloksena oikeutusteorian mukaisista prosesseista vai ei. Onko muurahaisilla oikeus omistuksiinsa vai olisiko niiltä otettava hiveneen myös heinäsiirralle? Tämän uudelleenjaon oikeutusta käsittelevän jakson jälkeen analysoidaan tarkemmin, miten apua tarvitsevien asettaminen ”kunnollisiin” (heinäsiirra toimi luontonsa mukaan, eikä sillä onnettomalla ollut muuta vaihtoehtoa) ja ”kunnottomiin” (heinäsiirra toimi kesällä tietoisesti hölmösti) kehyksiin vaikuttaa avustushalukkuuteen. Viimeisessä kappaleessa pohditaan Aisopoksen satua ja tutkimuksen tuloksia laajemmassa yhteiskuntapoliittisten satujen kehityksessä.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Tässä tutkimuksessa käytettävät aineistot on kerätty postikyselynä kansainvälisen the International Survey of Economic Attitudes (ISEA) -tutkimusprojektin yhteydessä Australiassa ja Suomessa 1994. Australiassa kyselyn toteutti Research School for Social Sciences Australian kansallisessa yliopistossa Canberrassa. Suomessa vastuutahona oli Turun yliopiston sosiaalipoliittikan laitos. Australian kohdalla täsmällistä vastausprosenttia on hankala määrittellä, koska ISEA oli osa jatkuvasti pyörivää laajempaa kyselyhanketta (International Social Survey Programme, ISSP). Tässä käytetty ISEA-aineisto pohjautuu vuoden 1994 loppuun mennessä palautettuihin 1 378 vastaukseen. Aineistossa miehet ja keski-ikäiset ovat hiveneen yliedustettuja, mutta muiden taustamuuttujien suhteen aineisto on yhtäpitävä koko populaation kanssa (ks. Zagorski & Carne 1995; Forma & Kangas 1999). Suomen aineisto edustaa 18–70-vuotiasta väestöä. Alkuperäinen otoskoko oli 3 100 henkeä, joista 1 737 vastasi kyselyyn.

Vastausprosentti oli siis 56. Myös Suomen aineistossa miehet ovat hiveneen yliedustettuina. Sama pätee sosialidemokraatteja ja kokoomusta äänestäviin. Kaiken kaikkiaan aineisto edustaa kuitenkin hyvin suomalaista aikuisväestöä (ks. tarkemmin Forma & Kangas 1999).

Useimpien aiempien vastaavien tutkimusten tavoin olemme kiinnostuneita, miten sellaiset taustamuuttujat kuin vastaajan sukupuoli, ikä, koulutus, sosioekonominen asema, työmarkkina-asema, tulot ja puoluekanta ovat yhteydessä mielipiteisiin. Kansainvälisissä tutkimuksissa on kuitenkin aina enemmän tai vähemmän vaikeuksia tehdä nämä muuttujat yhteismitallisiksi eri maiden kesken. Ennen muuta sosioekonominen asema ja koulutus ovat hankalia muuttua verrannollisiksi.

Luokka-aseman mittaamiseksi tutkimuksessa käytettiin 10-luokkaista asteikkoa², jolta vastaaja sai valita oman positionsa. Regressiomalleissa käytettiin alkuperäistä ”jatkuvaa” muuttujaa, kun taas MCA-malleissa käytettiin typistettyä, 4-luokkaista muuttujaa. Koska jokaisella maalla on oma koulujärjestelmänsä eri pituisine koulutusjaksoineen, koulutustasojen yhteismitallisuus muodostuu usein ongelmaksi. ISEA:ssa ongelmaa yritettiin kiertää mittaamalla koulusaavutuksia kysymyksellä: ”Mikä on korkein koulutustaso, minkä olette hankkinut?” Vastausvaihtoehtoina oli neliluokkainen mittari: 1. vain peruskoulu, ei muuta koulutusta, 2. ammattikoulutasoinen koulutus, 3. keski- tai opistotasoinen koulutus ja 4. yliopistotutkinto.

Aineiston analyysissä käytetään suorien jakaumien lisäksi polkuanalyysiä selvitetäessä nykyisen tulojaon oikeudenmukaisuutta koskevien mielipiteitten, tulojakovaatimusten ja taustamuuttujien välistä yhteyttä. ”Kunnollisten” ja ”kunnottomien” sosiaalietujen analyysissä käytetään MCA-malleja. Koska käytössä on kaksi maa-aineistoa, on myös kaksi mahdollisuutta analy-

²Kysymys kuului: ”Yhteiskunnassa on erilaisia sosiaaliluokkia, joista toiset ovat korkeampia ja toiset matalampia. Mihin sosiaaliluokkaan asettaisitte itsenne seuraavalla asteikolla: 1 (korkein sosiaaliluokka) ... 10 (matalin sosiaaliluokka)”. MCA-analyysiä varten luokkamuuuttuja supistettiin neliluokkaiseksi siten, että alkuperäiset arvot 8–10 saivat uuden arvon 1 (alin), luokat 6–7 arvon 2 (alempi keskiluokka), luokat 4–5 arvon 3 (ylempi keskiluokka) ja luokat 1–3 arvon 4 (ylin luokka).

soida maiden välisiä eroja. Ensinnäkin kummallekin maalle voidaan suorittaa erilliset analyysit ja verrata tuloksia toisiinsa. Toinen mahdollisuus on sulauttaa erilliset maa-aineistot yhteen ja käsitellä maita omina muuttujinaan ja katsoa, missä määrin "maa" on yhteydessä selitettävänä olevaan mielipidetason muuttuun. "Maa" ajatellaan siis eräänlaiseksi dummymuuttujaksi, jonka oletetaan vangitsevan erilaisten kansallisten instituutioiden vaikutuksia. Tässä artikkelissa on menetelty kummallakin tavalla. Liikkeelle lähdetään erillisistä maa-aineistoista, minkä jälkeen tarkastellaan yhdistettyä isoa aineistoa.

SUOMALAISTEN JA AUSTRALIALAISTEN TULONJAKOMIELIPITEET

Vertailevien tulonjakotutkimusten mukaan tuloerot ovat Pohjoismaissa kansainvälisesti katsoen hyvin pienet (ks. esim. *Income...*, 1995; <http://lis-sy.ceps.lu/ineq.htm>). Yksi tärkeimmistä tuloeroja tasoittavista tekijöistä on ollut pohjoismainen sosiaaliturva ja sen rahoittamiseen tarvittavat progressiiviset verot (Uusitalo 1988). Eräät tutkijat (Graubard 1986) ovat jopa väittäneet Pohjoismaissa vallitsevan intohimon tasa-arvoon, mikä mahdollistaa voimakkaan tulontasauksen. Kehityksestä OECD-maista tuloerot taas ovat olleet suurimmat angloamerikkalaisissa maissa. Erityisesti Yhdysvalloissa, Australiassa ja viime aikoina myös Englannissa tuloerot ovat olleet suuremmat kuin yleensä OECD:n alueella. Tuloerojen suuruus ei kuitenkaan välttämättä ole suoraan yhteydessä siihen, missä määrin kansalaiset vaativat tuloerojen tasaamista ja tulojen uudelleenjakoa (ks. esim. Forma 1999). Jossain voidaan elää suurempien erojen kanssa kuin toisaalla. Suurten tuloerojen maissa, ennen muuta Yhdysvalloissa ja Australiassa, vaatimukset uudelleenjakoon ovat maltillisemmat kuin tulonjaoltaan tasaisemmissa maissa. Suomi, Itävalta ja Saksa poikkeavat useista muista maista pienehköine tuloeroineen ja suurine uudelleenjakovaatimuksineen.

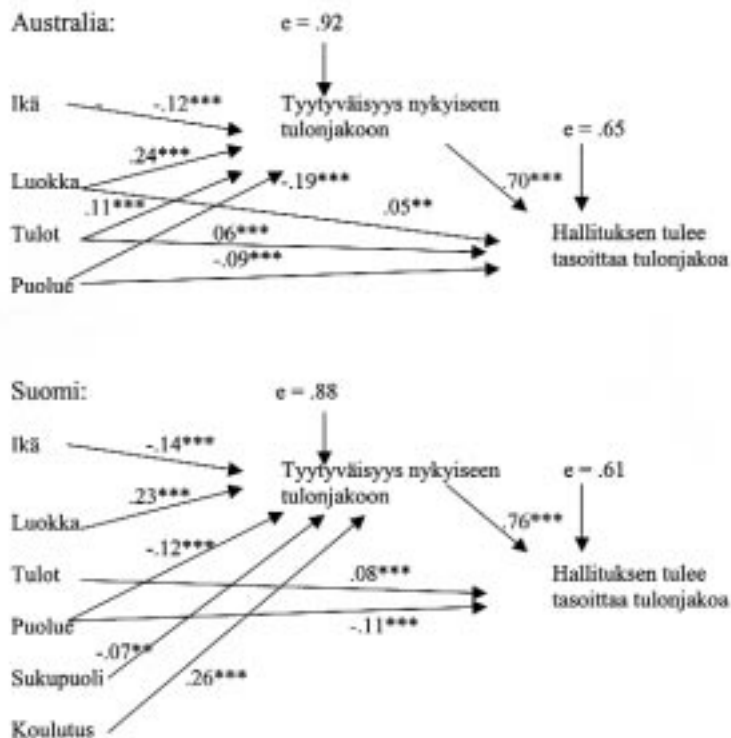
Syitä tällaisiin maiden välisiin eroihin on tietysti useita. Ensinnäkin voi olla niin, että kansalaiset eivät yksinkertaisesti tiedä, mitkä todelliset tuloerot ovat. Itse asiassa todellisten tuloerojen ja tulonjakovaateiden välinen yhteys on kansainvälisessä aineistossa negatiivinen. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena olevat kaksi maata käyttäytyvät kiintoisesti "väärin": Suomessa on

kansainvälisesti katsottuna pienet tuloerot, mutta erot koetaan aivan liian suuriksi. Yksi selitys on graubardilainen intohimo. Australian tuloerot taas ovat OECD-maiden suurimpia, mutta erojen tasaamista ei pidetä tärkeänä (Forma 1999, 61). Australialaista yhteiskuntaa on rakennettu ns. palkansaajan hyvinvointivaltion (wage-earners welfare state) varaan. Keskeistä tässä strategiassa on ollut korkea palkkataso, jonka on katsottu takaavan kaikille kohtuullisen elintason. Vasta jos palkkatulo syystä tai toisesta ei riitä, valtiollinen sosiaalipolitiikka astuu kuvaan mukaan tarveharkintaisine etuineen (ks. tarkemmin Castles 1985 & 1988). Palkansaajan hyvinvointivaltioidea on julkilausutusti rakentunut reiluun ja oikeudenmukaiseen palkkatulonjakautumaan. Australialaisen näyttävät sisäistäneen tämän metaideologian: tulonjakoa luullaan todellista tasaisemmaksi (Saunders 1999).

Edellä esitetty viittaa siihen, että tuloerojen todellinen suuruus ei ole hyvä tasausvaatimusten selittäjä. Todellisia eroja tärkeämpää lieneekin se historiallis-psykologinen ulottuvuus tai raami, jossa ihmiset tuloeroja tulkitsevat. Siksi olemmekin ennen muuta kiinnostuneita siitä, miten tuloerojen havaitseminen ja niiden kaventamisvaatimukset ovat yhteydessä toisiinsa. Lisäksi tarkastelemme, miten erilaiset taustatekijät vaikuttavat näihin kahteen mielipideulottuvuuteen.

Tulonjaon legitimiisyyttä mitattiin kummassakin maassa kahdella erillisellä kysymyksellä. Ensimmäisessä vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa väitteeseen "Tuloerot Australiassa/Suomessa ovat liian suuret." Toinen väite kuului seuraavasti: "Köyhien ja rikkaiden välillä on liian suuret tuloerot." Vastaajat saivat valita mieleisensä vaihtoehdon viisiasteiselta asteikolta: 1. täysin samaa mieltä, 2. osittain samaa mieltä, 3. ei osaa sanoa, 4. osittain eri mieltä, 5. täysin eri mieltä. Nämä kaksi kysymystä sulautettiin yhteen mittariksi, joka kuvaa vastaajan asennetta vallitsevaa tulonjakoa kohtaan (ts. onko muurahainen oikeutettu omistuksiinsa?). Kysymysten yhtäpitävyyttä mittaava Cronbachin alfa sai Suomessa arvon .88 ja Australiassa .83. Asennemittarin arvot vaihtelevat välillä 2–10. Tulonjakoa liian suurena pitävät saavat alimman arvon ja vastaavasti ne, joiden mukaan tuloerot eivät ole liian suuret, saavat suurimman arvon. Vastausjakaumat osoittavat, että australialaiset pitävät vallitsevaa tulonjakoa selvästi oikeudenmukaisempana kuin suomalaiset. Tässä käytetyllä asennemittarilla Australian kes-

Kuvio 1. Polkumalli nykyisiä tuloeroja koskevien mielipiteitten, uudelleenjakovaatimusten ja taustamuuttujien välillä Australiassa ja Suomessa

kiarvo on 4,6 ja Suomen 3,7. Ero on tilastollisesti erittäin merkittävä.

Ihmisten halukkuutta muuttaa tulojakoa julkisen vallan toimin mitattiin seuraavilla kolmella kysymyksellä. 1. Hallituksen tehtävä on pienentää tuloeroja rikkaiden ja köyhien välillä. 2. Yksi yhteiskuntapolitiikan tärkeimpiä päämääriä tässä maassa 10 lähimmän vuoden aikana on pienentää tuloeroja. 3. Tuloja ja varallisuutta tulisi jakaa entistä enemmän tavallisille työt tekeville kansalaisille. Myös näihin kysymyksiin tarjottiin edellä kuvatut viisi vastausvaihtoa. Kysymykset lyötiin yhteen mittariksi (Cronbachin alfa oli .85 Australiassa ja .87 Suomessa), jonka pienin arvo 3 viittaa kaikkein innokkaimpiin uudelleenjakajiin. Suurimman arvon 15 saavat ne kovan linjan muurahaiset, jotka eivät jyvää halua muille jakaa. Myös tällä uudelleenjakomittarilla australialaiset ja suomalaiset poikkeavat erittäin merkittävästi toisistaan. Australian keskiarvo 8,2 viittaa siihen, että keskimääräinen australialainen on vastahankainen tulojaon suhteen. Suomen keskiarvo (5,7) puolestaan kertoo suomalaisten intohimoista. Mielipiteitten hajonnassa ei maiden välillä ole eroja.

Edellä oletettiin, että mielipide nykyisen tulojaon oikeudenmukaisuudesta vaikuttaa siihen, missä määrin uudelleenjakoa halutaan. Oikeusteorian mukaisesti ne, jotka eivät pidä nykyistä tilannetta syystä tai toisesta hyväksyttävänä, haluavat todennäköisemmin julkisen vallan puuttuvan jakoprosesseihin. Seuraavassa polkuanalyysiin³ perustuvassa tarkastelussa selvitetään, missä määrin tulos saa tukea Australian ja Suomen aineistoista. Lisäksi olemme kiinnostuneita, miten perinteiset taustamuuttujat liittyvät tulojakomielipiteisiin. Kummankin maan polkumallit (tilastollisesti yhdistetyn aineiston kuviota ei esitetä) on

³Sekä regressio- että MCA-mallien rakentamisessa kehitettiin erilaisia muuttujien kombinaatioita eteenpäin ja taaksepäin askeltaen. Malliin valittiin lopulta sellaiset muuttujat, joiden kerroin-arvot ovat tilastollisesti merkitseviä ja joiden selityksasteet ovat korkeimmat. Kovin suurta multikollineaarisuutta selitettävien muuttujien välillä ei esiintynyt. Esimerkiksi Suomen aineistossa korkein selitettävien muuttujien välinen järjestyskorrelaatiokerroin oli $-.56$ tulojen ja työmarkkina-aseman välillä. Luokka-aseman korrelaatio koulutukseen ja tuloihin oli $.33$. Muut korrelaatiot liikkuvat $0:n$ ja $.30:n$ välillä.

esitetty kuviossa 1, johon on otettu mukaan vain tilastollisesti merkittävät yhteydet. Tilastolliset merkittävyydet on ilmaistu kuviossa tavanomaisesti tähdillä (* = tilastollisesti melkein merkittävä, ** = tilastollisesti merkittävä, *** = tilastollisesti erittäin merkittävä).

Silmiinpistävää on, että edellä esitetyistä tulonjakomielipide-eroista huolimatta suomalaiset ja australialaiset kerroin arvot ovat hyvin lähellä toisiaan. Maiden välillä on kuitenkin pieniä eroja siinä, mitkä muuttajat missäkin yhteydessä ovat merkittäviä. Sekä Australiassa että Suomessa käsitykset nykyisen tulonjaon oikeudenmukaisuudesta liittyvät vastaajan ikään, luokka-asemaan ja puoluekantaan. Vanhemmat ikäluokat, huonotuloiset ja vasemmistoa äänestävät pitävät tuloeroja liian suurina. Australiassa lisäksi tuloilla on oma vaikutuksensa. Suomessa sen sijaan sukupuoli (naisten mielestä nykyiset tuloerot ovat liian suuria) ja koulutus (korkeimmin koulutetut hyväksyvät tilanteen) ovat tärkeitä. Tulokset sinänsä eivät ole yllättäviä tai mullistavia. Mitään yllättävää ei myöskään ole siinä, että malli toimii kehnosti. Tämäntyyppisissä asetelmissä selitysasteet tapaavat jäädä kovin alhaisiksi.

Malli toimii kuitenkin huomattavasti paremmin, kun selitettävänä ovat vaatimukset hallituksen uudelleenjakotoimista. Korkeahko selitysaste aiheutuu mukaan sisällytetystä nykyistä tulonjakoa koskevasta mielipidemuuttujasta. Jos se pudotetaan asetelmasta, selitysaste heikkenee oleellisesti. Suomessa luokalla, koulutuksella, iällä ja sukupuolella ei ole suoraa vaikutusta uudelleenjakovaatimukseen. Vaikutukset välittyvät nykyistä tulonjakoa koskevan muuttujan kautta. Luokka-asemalla on sekä suora että epäsuora vaikutus. Vastaajan tulotaso vaikuttaa suoraan. Australiassa ikää lukuun ottamatta kaikilla muuttujilla on sekä suora että epäsuora vaikutus.

Kaiken kaikkiaan tarkastelu osoittaa australialaisten olevan suomalaisia enemmän muurahaisen linjoilla tulonjaon suhteen. Nykyistä tilannetta pidetään legitimiimpänä eikä uudelleenjakoa haluta toteuttaa samassa määrin kuin Suomessa. On huomattava, että kummassakin maassa käsitys nykyisen tilanteen oikeudenmukaisuudesta ("oikeutusteoria") vaikuttaa ratkaisevasti siihen, vaaditaanko uudelleenjakoa vai ei. Nozicklaisessa mielessä tulosta voidaan tulkita siten, että omistusten hankkiminen on tapahtunut hyväksyttävien keinoin ja siksi kukin on oikeutettu omistuksiinsa. Siinä missä heinäsiirkka vietti ke-

sänsä laulaen, siinä muurahaiset keräsivät kekon sa ankaralla työllä. Julkisella vallalla ei ole sen enempää syytä kuin moraalista oikeuttakaan muuttaa tilannetta.

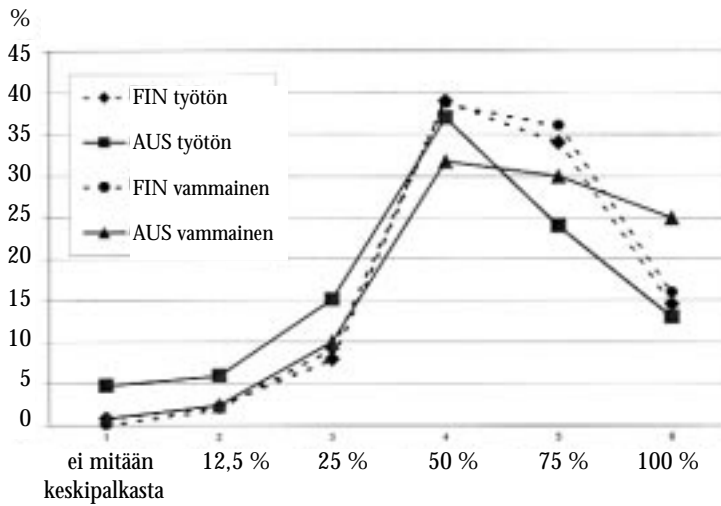
Itse asiassa tämä mielipidetason muuttuja on tärkein yksittäinen selittäjä jakovaateille. Tärkeämpää siis on, miltä asiat näyttävät, kuin se, miten asiat ovat. Aiemmissa mielipidetutkimuksissa on todettu, että kysymysten sanamuodoilla tai asian esittämisellä eri kehyksessä on oma vaikutuksensa vastauksiin (esim. Kangas 1997). Tämä puolestaan tekee entistä tärkeämmäksi selvittää, miten avuntarvitsijoiden tilanteen esittäminen (jota jatkossa kutsun "kehystämiseksi") vaikuttaa mielipiteisiin. Seuraavassa jaksossa tarkastellaankin tarkemmin, miten ihmisten auttamishalukkuus vaihtelee sen mukaan, nähdäänkö heinäsiirkkan ongelmat itse aiheutettuina vai pidetäänkö heinäsiirkkaa onnettomien olosuhteitten uhrina.

"KUNNOLLISTEN" JA "KUNNOTTOMIEN" SOSIAALIEDUT

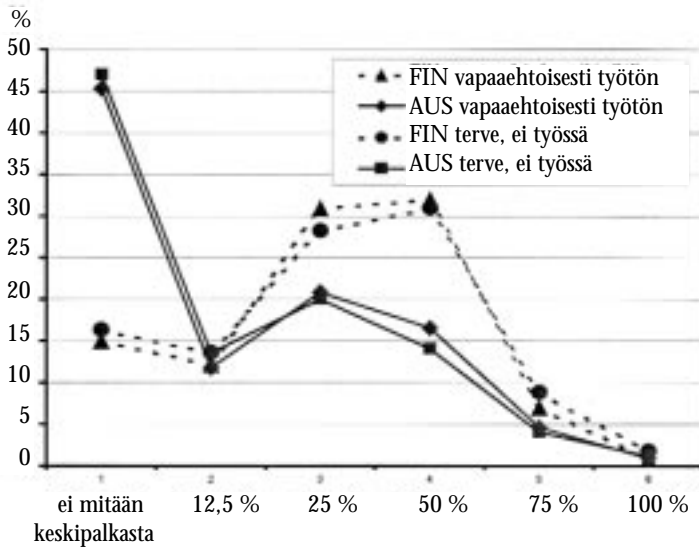
Edellä esitetty keskustelu on kiertynyt sen ympärille, missä määrin muurahaisilla on oikeus omistuksiinsa ja missä määrin niillä on moraalinen velvollisuus auttaa hädänalaista. Meritokraattisesti värityneessä arkiajattelussa heinäsiirkkan vetoomuksen oikeutus riippuu pitkälti siitä, katso taanko sen toimineen tietoisesti ja omasta vapaasta tahdostaan typerästi koko kesän. Oleellinen kysymys on tällöin, missä määrin heinäsiirkalla oli vaihtoehtoja toimia toisin. Jos onkin niin, että heinäsiirkka ei synnyntäisen soittovamansa vuoksi todellakaan voinut mitään muuta kuin soittaa, niin sitä ei voitane pitää syyllisenä omaan kurjuuteensa. Kyse on toisin sanoen siitä, millainen moraalinen kohtelu on oikeutettua yhtäältä niitä kohtaan, jotka ovat itse itsensä huonoon jamaan saattaneet, ja yhtäältä niitä kohtaan, joiden surkea tilanne ei mitenkään riipu heistä itsestään ja jotka eivät asemaansa voi omin toimin parantaakaan.

Käytännön sosiaalipolitiikassa sadun esimerkki voisi tarkoittaa vaikkapa sitä, miten työttömyys tulkitaan. Jos työttömyys nähdään yksilöllisenä heikkoutena, työhalun puutteena, kuten yhä useammin korostetaan, työttömiin voidaan suhtautua kuten muurahainen heinäsiirkkaan: Miksi et hoitanut leiviskääsi? Jos taas työttömyys näh-

Kuvio 2. Sosiaaliedun suuruus syyn mukaan ”kunnollisille” avuntarvitsijoille Australiassa ja Suomessa

Kuvio 3. Sosiaaliedun suuruus syyn mukaan ”kunnottomille” avuntarvitsijoille Australiassa ja Suomessa

dään laajana rakenteellisena ongelmana ja työttömät globaalien talouden rakenteellisten myllerrysten uhreina, tilanne on tyystin toinen. Tällöin työtöntä yksilöä ei voi syyllistää. Hän rinnastuu kekonsa onnettomuuden kautta menettäneeseen muurahaiseen.

Tässä tutkimuksessa muurahaisen ja heinäsiirakan välistä dilemmaa luodattiin neljällä kysymyksellä, joissa tiedusteltiin, kuinka paljon erityyppisille tuen tarvitsijoille pitäisi sosiaalietuja kuukaudessa maksaa. Tuen syy asetettiin kahteen erityyppiseen raamiin. Ensimmäisessä raamissa

syy oli selvästi yksilön omien vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella. Tyypitapauksina tässä kehityksessä käytettiin vammaista ja vasten tahtoaan työstään erotettua. Puhtaina heinäsiirka-tyyppinä käytettiin työtöntä, joka on sanoutunut irti työstään, koska ei ole pitänyt siitä. Toinen omien valintojensa vuoksi ongelmiin joutunut oli terve työtön, joka ei ole koskaan ollutkaan töissä. Kummassakin jälkimmäisessä tapauksessa sosiaalisen avun tarve esitettiin siten, että se liittyy yksilön omaan valintaan. Ensimmäisessä raamisessa kysymysten sanamuoto oli seuraava: K1. Kuin-

ka paljon yhteiskunnan tulisi antaa tukea vasten omaa tahtoaan työstään irtisanotulle? K2. Kuinka paljon yhteiskunnan tulisi antaa tukea fyysisesti vammaiselle, joka ei vammansa vuoksi pysty tekemään työtä? Toisen, heinäsiirkka-raamin kysymykset kuuluivat: K3. Kuinka paljon yhteiskunnan tulisi antaa tukea työttömälle, joka on sanoutunut irti työstään, koska ei pitänyt siitä? K4. Kuinka paljon yhteiskunnan tulisi antaa tukea terveelle ihmiselle, joka ei koskaan ole ollut pysyvästi työssä? Vastaajille tarjottiin kuusi vaihtoehtoa: 1. ei mitään, 2. xxx markkaa/dollaria = summa, joka oli 12,5 % keskimääräisestä palkasta (KP), 3. summa, joka oli 25 % KP:sta, 4) summa, joka oli 50 % KP:sta, 5. summa, joka oli 75 % KP:sta, 6) summa, joka oli 100 % KP:sta.

"Kunnollisen" raamin tulokset on esitetty kuviossa 2. Pystyakseli ilmaisee niiden vastaajien prosenttiosuuden, jotka olisivat valmiita antamaan tyyppitapauksille vaaka-akselilla ilmaistun rahasumman. Kuten kuviosta ilmenee, maiden ja tapausten välillä ei ole oleellisia eroja. Kummassakin maassa vain pieni vähemmistö ei halua maksaa mitään. Näitä kovapintaisia muurahaisia on tosin Australiassa enemmän: noin viisi prosenttia työttömien kohdalla. Suomessa heitä on alle prosentin. Suosituin tuen määrä on 50–75 prosenttia keskipalkasta. "Kunnollisia" halutaan auttaa aika suurin summin. Australialaisten mielipiteet hajoavat työttömän kohdalla suomalaisten mielipiteitä enemmän. Vammaisia kohtaan australialaiset näyttäisivät olevan hivenen anteliaampia kuin suomalaiset. Työttömien ja vammaiset etujen erot ovat Australiassa suuremmat kuin Suomessa. Käyrien välinen korrelaatio on Suomessa .81** ja Australiassa .54**.

Omasta syystä pulaan joutuneet saavat vähemmän ymmärtämystä osakseen (kuvio 3). Toivotut etutasot ovat kummassakin maassa selvästi pienemmät kuin vammaisten ja vastentahtoisesti työstään erotettujen edut. Kansainvälinen konsensus myös murtuu siirryttäessä "kunnollisista" "kunnottomiin". Vaikka suomalaiset näyttävätkin osoittavan heinäsiirkoille suurempaa ymmärtämystä kuin australialaiset, noin viidennes suomalaisistakin sulkisi heidän kohdallaan pussin suun. Suosituin edun suuruus on nyt 25–50 prosenttia keskimääräisestä palkasta. Työttömyytensä itse aiheuttaneet nähdään jossain määrin heinäsiirkoina, joita muurahaiset eivät halua auttaa yhtä avuliaasti kuin "kunnollisia" avuntarvitsijoita. Asetelma on kirkkaampi Australiassa, jossa

lähes puolet vastaajista tyystin kieltäisi avustukset. Vaikka Suomessa on vallalla Australian tapaan selvä meritokraattinen ajattelumalli, suomalaiset kuitenkin osoittavat myös selville heinäsiirkoille ymmärtämystä. Heinäsiirkankin olemassaolo halutaan turvata.

Australialaisten ja suomalaisten ajattelumallien tai mentaalisten preferenssien erilaisuudet tulevat selvästi esille kummankin maan aineistolle erikseen suoritettussa faktorianalyyssissä. Australian aineistossa tulokseksi saatiin kaksi selvästi erilaista faktoria, "kunnolliset" ja "kunnottomat". Ensimmäisellä ulottuvuudella kysymys 1 (ks. edellä) sai latauksen .80 ja kysymys 2 latauksen .91. Kysymyksen 3 lataus oli .19 ja viimeisen kysymyksen .11. Vastaavat arvot toisella faktorilla olivat .34, .02, .89 ja .90. Suomalaisessa aineistossa syntyi vain yksi faktori, jolla kaikki neljä kysymystä latautuivat lähes yhtä voimakkaasti (.90, .88, .86 ja .86). Suomalaiset ovat siis australialaisia yksiulotteisempia. Tulos tuntuisi antavan tukea ns. institutions matter -teesille. Australiassa, jossa sosiaaliturvajärjestelmä tarveharkintaisuutensa vuoksi rakentuu juuri raja-aitojen vetämiseen, sosiaaliturvaa koskeva mielipideilmasto heijastelee selkeää jakoa heinäsiirkoihin ja muurahaisiin. Mutta yhtä kaikki: kummassakin maassa keskeinen kysymys, joka avuntarvitsijoille esitetään on: Miksi tarvitset apua? Mitä teit kesällä?

Australian mallin mukaisesti kysymyksistä muodostettiin jatkoanalyysiä varten kaksi summamuuttujaa: "kunnolliset" (K1 + K2) ja "kunnottomat" (K3 + K4). Kumpikin uusi muuttuja saa arvoja minimin 2 (ei mitään etuja) ja maksimin 12 (edut vastaavat keskipalkkaa) välillä. Kunnollisten alfa-arvot olivat .70 Australiassa ja .82 Suomessa. Kunnottomien vastaavat arvot olivat .78 ja .84. Kahdelle uudelle muuttujalle suoritettiin MCA-analyytit, jotta nähtäisiin, mitkä taustatekijät (jos mitkään) mielipiteitä erottavat. Analyytit tehtiin aluksi erikseen kummallekin maalille. Tämän lisäksi maa-aineistot panttiin yhteen ja tätä uutta aineistoa tarkasteltiin erikseen. Tilastollisesti merkitsevät kertoimet on esitetty taulukossa 1. Muuttujat, jotka eivät ole tilastollisesti merkittäviä, on jätetty pois.

Kuten jo kuviosta 2 ilmeni, maiden väliset erot "kunnollisten" avuntarvitsijoiden kohdalla ovat pienet. Tämä ilmenee myös summamuuttujasta, jolla Australian keskiarvo on 8,7 ja Suomen 8,2. Niinpä yhdistetyssä aineistossa "maa" ei saa merkitseviä arvoja eikä erottele vastaajia. Ylipäätään

Taulukko 1. ”Kunnollisten” ja ”kunnottomien” sosiaaliedut ja niihin vaikuttavat taustatekijät yhdistetyssä, Australian ja Suomen aineistossa (MCA, adjustoidut keskiarvot)

Taustamuuttujat	”Kunnolliset”			”Kunnottomat”		
	Yhdistetty	Australia	Suomi	Yhdistetty	Australia	Suomi
Ikä	***	***	***	***		***
1 -24	8,37	8,25	8,72	4,91	-	5,67
2 25-34	8,84	8,67	8,88	4,95	-	5,98
3 35-44	9,07	9,11	8,71	5,27	-	6,01
4 45-54	8,91	9,14	8,56	5,00	-	5,69
5 55-64	8,73	8,71	7,86	4,84	-	5,17
6 65+	7,60	7,83	6,24	4,31	-	4,05
Sukupuoli				**		**
1 nainen	-	-	-	5,13	-	5,80
2 mies	-	-	-	4,75	-	5,34
Tulot (kvartiilit)	***			*	***	
1 alin	8,57	-	-	4,79	4,22	-
2	8,63	-	-	4,98	4,31	-
3	8,87	-	-	5,16	4,92	-
4 ylin	8,88	-	-	4,72	4,36	-
Koulutus			**	***	***	**
1 peruskoulu	-	-	8,32	4,65	4,11	5,32
2 ammattikoulu	-	-	8,53	5,00	4,51	5,68
3 keskiaste	-	-	8,37	4,96	4,60	5,70
4 yliopisto	-	-	7,89	5,34	4,96	5,65
Työmarkkina-asema						*
1 kokopäivätyö	-	-	-	-	-	5,46
2 osa-aikatyö	-	-	-	-	-	6,18
3 työtön	-	-	-	-	-	6,01
4 eläkeläinen	-	-	-	-	-	5,77
5 muu	-	-	-	-	-	5,32
Puoluekanta					***	
1 liberaali /kokoomus	-	-	-	-	3,87	-
2 muut /keskusta	-	-	-	-	4,53	-
3 työväenpuolue /muut	-	-	-	-	4,95	-
4 - /vasemmisto	-	-	-	-	-	-
Maa				***		
1 Australia	-	-	-	4,52	-	-
2 Suomi	-	-	-	5,84	-	-
R ²	4,5	5,0	6,7	8,8	8,4	5,0

* merkitsevä 5 %:n tasolla; ** merkitsevä 1 %:n tasolla; *** merkitsevä 0,1 %:n tasolla.

näyttää siltä, että ”kunnollisten” suhteen mielenpiteet ovat sangen homogeenisia. Vain ikä on merkitsevä kaikissa kolmessa aineistossa. Nuoret ja vanhat näyttävät olevan kitsaampia kuin keski-ikäiset. Yhdistetyssä aineistossa rikkaat ovat köyhiä anteliaampia. Kaiken kaikkiaan väestöryhmien väliset erot sekä maiden sisällä että maiden välillä ovat erittäin pienet eivätkä mukana olevat taustamuuttujat selitä eroja kovinkaan hyvin.

”Kunnottomien” kohdalla maiden väliset erot ovat merkittävät. Suomen keskiarvo on 5,84 ja Australian 4,52. Yhdistetyssä ja Suomen aineistossa ikä ja sukupuoli ovat tärkeitä. Ikämuuttuja käyttäytyy samoin kuin edellä. Naiset ovat miehiä ymmärtäväisempiä heinäsiirikkaa kohtaan. Suomessa lisäksi työmarkkina-asema liittyy mielenpiteisiin: osa-aikatyössä olevat ja työttömät ovat muita anteliaampia. Kaikissa aineistoissa vähä-

Taulukko 2. Kehystyksen yhteys eräisiin taustamuuttujiin yhdistetyssä, Australian ja Suomen aineistossa (MCA, adjustoidut keskiarvot)

Taustamuuttajat	Yhdistetty aineisto	Kunnollisuusbonus	
		Australia	Suomi
Sukupuoli	***	***	***
Nainen	140	171	82
Mies	114	141	63
Tulot (kvartiilit)	**	***	
1 alin	128	162	–
2	120	146	–
3	118	143	–
4 ylin	150	187	–
Koulutus	***	***	
1 peruskoulu	143	173	–
2 ammattikoulu	122	152	–
3 keskiaste	129	161	–
4 yliopisto	103	122	–
Työmarkkina-asema			**
1 kokoaikatyö	–	–	79
2 osa-aikatyö	–	–	68
3 työtön	–	–	67
4 eläkeläinen	–	–	56
5 muu	–	–	74
Puoluekanta			
1 liberaali /kokoomus	–	183	–
2 muut /keskusta	–	150	–
3 työväenpuolue /muut	–	130	–
4 – /vasemmisto	–		–
Maa	***		
Australia	150	–	–
Suomi	78	–	–
R ²	10,9	7,0	1,9

* merkitsevä 5 %:n tasolla; ** merkitsevä 1 %:n tasolla; *** merkitsevä 0,1 %:n tasolla.

nen koulutus on yhteydessä tiukempiin asenteisiin. Australiassa myös poliittinen samastuminen vaikuttaa merkittäväällä tavalla. Työväenpuoluetta äänestävät olisivat valmiita maksamaan parhaimmat edut omasta syystä ongelmista oleville. Liberaalipuolueen kannattajat edustavat selvemmin muurahaisen moraalia. Australiassa heinänsirkan kannattaisi apua saadakseen kääntyä yliopistotutkimuksen suorittaneen, suhteellisen hyvätuloisen työväenpuolueen kannattajan puoleen. Suomessa taas paras valinta olisi osa-aikatyössä oleva tai työtön keski-ikäinen, keskiasteen koulutuksen saanut nainen. Kaiken kaikkiaan ”kunnollisille” ja ”kunnottomille” maksettavien etujen tarkastelu osoittaa, että kehyksellä, jossa sosiaali-

etujen saajat esitetään, on ratkaiseva merkitys yleiseen asennoitumiseen. Australiassa kehysten merkitys on selvästi suurempi kuin Suomessa.

Kehysvaikutuksella on laajempaakin ulottuvuutta. Loic Wacquant (1999) on monien muiden havainnoitsijoiden tavoin korostanut, että yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa sosiaalipoliitiikan asiakasryhmistä on tapahtunut selvä siirtyminen 1990-luvulla. Nykyään painotetaan entistä selvemmin avun tarvitsijoiden kunnottomuutta. Yksilölliset syyt ja väärät valinnat nähdään pääsyyinä ihmisten huonoon jamaan. Työttömyys ja muut syyt sosiaaliturvaan tukeutumiseen nähdään aiempaa selvemmin yksilöllisenä, ei yhteiskunnallisena tai rakenteellisenä, ongelmana. Sik-

si onkin kiintoisaa yrittää käsillä olevan aineiston suomien mahdollisuuksien rajoissa arvioida, millaisiin väestöryhmiin avunsaajan tilanteen eli kehyksen vaihtaminen vaikuttaa.

Kehyksen vaikutusta voidaan lähestyä laske-
malla, miten paljon edut prosentuaalisesti kasva-
vat, kun siirrytään ”kunnottomista” ”kunnollis-
ten” sosiaaliturvaan. Mitä suurempi kyseinen bo-
nus on, sitä alttiimpi vastaaja on kehyksen vaiku-
tukselle. Taulukon 2 (jossa esitetään eri ryhmien
antamat ”kunnollisuusbonukset” prosentteina)
mukaan Australiassa edut kasvavat keskimäärin
150 prosenttia ja Suomessa 87 prosenttia siirryt-
täessä ”kunnottomien” kategoriasta ”kunnolli-
siin”. Suomen aineistossa vain sukupuoli ja työ-
markkina-asema ovat yhteydessä bonukseen.
Miehet ja eläkeläiset ovat itsepäisimpiä eivätkä
muuta mielipiteitään yhtä herkästi kuin muut
ryhmät. Muiden taustamuuttujien välillä ei ole
eroja. Australiassa sen sijaan useammat tekijät liit-
tyvät bonuksen suuruuteen. Ensinnäkin koulut-
tamattomat ovat herkimpiä reagoimaan raamin-
vaihtoon. Sama pätee naisiin, hyvätuloisiin ja oi-
keistopuolueita äänestäviin.

Australian aineistossa on muutamia merkittäviä
ja kiintoisia interaktioita. Ensimmäinen on su-
kupuolen ja koulutuksen välinen toisen asteen
interaktio. Miesten keskuudessa kehyksen vaiku-
tus laskee lineaarisesti siirryttäessä alemmista kou-
lutusryhmistä korkeakoulukoulutuksen saa-
neisiin. Naisten kohdalla yhteys on U-käyrän
muotoinen: voimakkaimmin kehykseen reagoi-
vat alimmat ja ylimmät koulutusryhmät. Toinen,
kolmannen asteen interaktio vallitsee tulojen,
koulutuksen ja poliittisen kannan välillä. Inter-
aktio syntyy peruskoulutuksen ja yliopistotasoi-
sen koulutuksen saaneiden ryhmien sisäisestä va-
riaatiosta. Pelkän peruskoulun käyneet liberaali-
puoluetta äänestävät huonotuloiset (n = 30) oli-
sivat valmiita antamaan ”kunnollisille” kaksin-
kertaiset edut. Sen sijaan peruskoulutuksella kor-
keimpaan tuloryhmään päässeet liberaalit (n =
10) panevat paremmaksi ja nostaisivat edut yli
kolminkertaisiksi. Tilanne selittyy siitä, että ne
liberaalit, jotka alhaisesta koulutustasostaan huo-
limatta ovat onnistuneet saavuttamaan korkean
tulotason, ovat yhtäältä kovin ankaria heinäsi-
rkoille mutta ovat yhtäältä valmiita avustamaan
anteliaasti ”kunnollisia” köyhiä. Työväenpuolu-
een sisällä suuntaus on toinen. Alin tuloryhmä
olisi valmis antamaan ”kunnollisille” suuremman
bonuksen (1,9) edut kuin ylin tuloryhmä (bo-

nuskerroin 1,4). Suomessa vastaavia interaktioita
ei esiinny. Ylipäätään taulukossa 2 esitetty seli-
tysmalli toimii Suomen aineistossa erittäin huo-
nosti. Suomalaiset ovat yhtäläisesti ja universaa-
listi alttiita kehyksen vaikutukselle.

POLIITTINEN LOPPUSATU

Tässä tutkimuksessa saadut tulokset osoittavat,
että avun saajan ansiollisuus ja ansaitsematto-
muus, ”kunnollisuus” ja ”kunnottomuus” ovat
erittäin tärkeitä elementtejä, kun ihmiset määrit-
televät, paljonko tälle tai tuolle avunsaajaryhmäl-
le on etuja maksettava. Keskeinen ulottuvuus on
se, missä määrin avuntarpeen syyn katsotaan joh-
tuvan ihmisen omista valinnoista ja käyttäytymi-
sestä. Huonoja valintoja tehneelle heinäsi-
rkoille etuja halutaan maksaa kitsaammin kuin sellaisel-
le avuntarvitsijalle, jonka avun tarpeen syy on hä-
nen omien vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuo-
lella. Tässä suhteessa meritokraattinen periaate
toimii sekä Australiassa että Suomessa. Austr-
lialaiset tosin ovat suomalaisia hanakampia ar-
vioimaan avuntarpeen syytä ja useammin kiel-
täytyvät jakamasta jyväänsä heinäsi-
rkoille. Suomessa heinäsi-
rkoille saa enemmän ymmärrystä, joskin
hänelle maksettavat edut ovat selvästi alempia
kuin ”kunnollisille” suunnatut avustukset. Näil-
tä osin tulokset tukevat institutionaalista selitys-
tä. Tarveharkintainen australialainen sosiaalipoli-
tiikka rakentuu avuntarpeen syyn selvittämiseen.
Suomessa taas kansalaisuuden tai asumisen poh-
jalta maksettavilla sosiaalieduilla on pitkät perin-
teet. Ns. kansanvakuutuksen nimenomaisena tar-
koituksena on ollut taata perusturva kaikille, ei
pelkästään ”kunnollisille”. Vastaavia institutions
matter -teesin mukaisia tuloksia sosiaalipoliittis-
ten järjestelmien vaikutuksista mielipiteisiin on
saatu mm. eläkepolitiikkaa koskevissa tutkimuk-
sissa, joissa suomalaisten on todettu olevan kai-
kille yli 65-vuotiaille universaalisti maksettavien
etujen kannalla. Australialaiset sen sijaan suosivat
enemmän tarveharkintaan perustuvaa eläketur-
vaa (Forma & Kangas 1999).

Luulo ei ole tiedon väarti, väittää suomalainen
sananlasku. Useissa tapauksissa psykologisilla tekijöillä, sillä miten ihmiset luulevat asioiden olevan, on kuitenkin suurempi merkitys kuin sillä, miten asiat ovat. Niin ikään mielipidetasoilla taustatekijöillä näyttää usein olevan suurempi selitysvaivoja kuin sellaisilla perinteisesti käytetyillä

taustamuuttujilla, kuten ikä, sukupuoli, luokka-asema, koulutus jne. Luulo peittoaa usein tiedon!

Huomionarvoista on, että ihmiset reagoivat voimakkaasti siihen kehykseen, jossa avun syy esitetään. Tämä merkitsee ensinnäkin sitä, että todennäköisempi syy tarveharkintaisten etujen vähäiseen legitimizeettiin on järjestelmän kohteena olevan väestöryhmän (heinäsirkat) alhainen legitimizeetti kuin itse jakoperusteen (tarveharkinta) kansansuosio. Itse asiassa Suomen kaltaisessa maassa, jossa ainakin 1990-luvun puoliväliin vallitsi "uudelleenjaon intohimo", tarveharkinta on hyvinkin suosittu: sehän nimensä mukaisesti jakaa vain niille, jotka ovat tarpeessa. Uudelleenjakovaikutus jaettavaa markkaa kohden on kaikkein suurin nimenomaan tarveharkintaan pohjautuvassa jaossa. Mutta jälleen kerran: se, missä kehyksessä asia esitetään, vaikuttaa tulokseen. Jos kysytään pelkästään jakoperiaatetta (esim. Sosiaaliturva on kohdennettava vain niille, jotka sitä tarvitsevat), tarveharkinta saa suuren hyväksynnän. Sen sijaan, jos viitataan tarveharkintaisten järjestelmien nykyisiin kohderyhmiin, suosio hiipuu nopeasti.

Toisekseen kehykseen reagoimisella on suuri yhteiskuntapolitiittinen merkitys. Kuka kehyksen rakentaa? Millainen on vaikkapa se kehys, jossa työttömät esitetään? Onko työttömyydessä kyse siitä, että työtä ei haluta tehdä? Vai onko kyse yh-

teiskunnallisten myllerrysten seurauksista? Jos työttömyys tulkitaan vallitsevassa diskurssissa ensimmäisestä näkökulmasta, työttömyysturvan legitimizeetti alkaa rapautua. Jos taas jälkimmäinen rakenteellinen tulkinta on vallalla, työttömille maksettavia sosiaalietuja on helpompi perustella. Onnettomien olosuhteitten uhriksi joutunut ahkera muurahainen kerää yleensä suuremmat sympatiat kuin joutilaisuuteen taipuvainen heinäsirkka. Kyse on siis poliittisten mielikuvien rakentamisesta, siitä kenen satuhahmot vetoavat tehokkaimmin suuren yleisön sielunmaisemaan.

Heinäsiikkakehys näyttää 1990-luvulla voimistuneen kaikkialla, ei pelkästään Suomessa. Amerikkalaisten think-tankkien tuottamat ajattelun elementit ja tulkinnalliset raamit ovat menestyksellisesti levinneet kaikkiin länsimaihin (Wacquant 1999). Aikana, jolloin tuotanto, talous ja rahamaailma globalisoituvat, työttömyyden, köyhyyden, sosiaalisen syrjäytymisen syyt ja hoitokeinoja etsitään yhä innokkaammin yksilökohtaisista ratkaisuista. Oikein tai väärin, globaalien ongelmien ja yksilökohtaisten ratkaisujen aikakaudella sosiaalisen turvallisuuden tarvitsija kohtaa yhä useammin kysymyksen: "Mitä sinä teit kesällä?" Ja kysymyksellä näyttää olevan suuren yleisön tuki takanaan.

KIRJALLISUUS

Arthur, Julius & Shaw, William: Justice and economic distribution. New Jersey: Prentice Hall, 1991

Campbell, Tom: Justice. London: MacMillan, 1990

Castles, Francis: The Working Class and Welfare. London: Allen & Unwin, 1985

Castles, Francis: Social Protection by Other Means: Australia's Strategy of Coping With External Vulnerability. P. 16–55. In: Castles, Francis (ed.): The Comparative History of Public Policy. Cambridge: Polity Press, 1988

Coleman, James & Fararo, Tom: Rational Choice Theory. London: Sage, 1992

Douglas, Mary: How Institutions Think. London: Routledge, 1987

Elster, Jon: The Multiple Self. Cambridge: Cambridge University Press, 1985

Ervasti, Heikki: Kenen vastuu? Helsinki: Stakes, 1995

Esping-Andersen, Gösta: The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990

Etzioni, Amitai: The Moral Dimension: Towards a

New Economics. New York: Free Press, 1988

Forma, Pauli: Interests, Institutions and the Welfare State. Studies on Public Opinion Towards the Welfare State. Helsinki: Stakes, 1999

Forma, Pauli & Kangas, Olli: Need, Citizenship or Merit: Public opinion on pension policy in Australia, Finland and Poland. P. 161–189. In: Svallfors, Stefan & Taylor-Gooby, Peter (eds.): The End of the Welfare State: Responses to State Retrenchment. London: Routledge, 1999

Goodin, Robert: Reasons for Welfare. Cambridge: Cambridge University Press, 1988

Graubard, S. M.: Norden – the Passion for Equality? Oslo: Norwegian University Press, 1986

Hasenfeld, Yehskel & Rafferty, Jane: The Determinants of Public Attitudes Toward the Welfare State. Social Forces 1989: 67, 1027–1048

<http://lissy.ceps.lu/ineq.htm>: Luxembourg Income Study (LIS) income distribution measures as computed by K. Vleminckx, August 1998

Income distribution in OECD countries. Social Policy Studies No. 18. Paris: OECD, 1995

Kangas, Olli: Attitudes on means-tested social benefits in Finland. *Acta Sociologica* 38 (1995): 4, 299–310

Kangas, Olli: Self-Interest and the Common Good: The Impact of Norms, Selfishness and Context in Social Policy Opinion. *Journal of Socio-Economics* 26 (1997): 5, 475–494

Korpi, Walter: Social Policy and Distributional Conflict in the Capitalist Democracies. *West European Politics* 1980: 3, 294–316

Korpi, Walter & Palme, Joakim: The Paradox of Redistribution. *American Sociological Review* 63 (1998): 5, 661–687

LeGrand, Julian: Equity and choice. An essay in economics and applied philosophy. London: Harper Collins, 1991

Macintyre, Alistair: After virtue: a study in moral theory. London: Duckworth, 1996

Marini, Margaret: The Role of Purposive Action in Sociology. P. 21–48. In: Coleman, James & Fararo, Tomas (eds.): *Rational Choice Theory: Advocacy and Critique*. London: Sage, 1992

Marshall, Gordon: Repositioning class: Social inequality in industrial societies. London: Sage, 1997

Miller, David: Social justice. Oxford: Oxford University Press, 1976

Murray, Charles: *Losing Ground: American Social Policy 1950–80*. New York: Basic Books, 1984

Murray, Charles & Herrnstein, Richard: *Bell's Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*. New York: Free Press, 1994

North, Douglass: *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Nozick, Robert: *Anarchy, state and utopia*. Oxford: Blackwell, 1974

Oorschot, Wim van: Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the Dutch public. Working Papers 04/ Onderzoekschoon Arbeid, Welzijn, Sociaal Economisch Bestuur. Tilburg 1997

Ostrom, Elinor: *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Actions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990

Papadakis, Elim & Bean, Clive: *Popular Support for*

The Welfare State: A Comparison between Institutional Regimes. *Journal of Public Policy* 13 (1993), 227–254

Rachels, James: What People Deserve? P. 136–148. In: Arthur, John & Shaw, William (eds.): *Justice and Economic Distribution*. New Jersey: Prentice Hall, 1991

Rothstein, Bo: *Just institutions matter: the moral and political logic of the universal welfare state*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998

Sadurski, Wojciech: *Giving Desert its Due: Social Justice and Legal Theory*. Dordrecht: Reidel, 1985

Saunders, Peter: The Perception of Equality. *SPRC Newsletter* 75 (1999), 1–6

Schmidtz, David: Taking responsibility. P. 3–96. In: Schmidtz, David & Goodin, Robert: *Social welfare and individual responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998

Simon, Herbert: A Behavioral Model of Rational Choice. *Quarterly Journal of Economics* 69 (1955), 99–118

Skocpol, Theda: *Protecting Mothers and Soldiers*. Cambridge: Harvard University Press, 1995

Svallfors, Stefan: *Vem älskar välfärdsstaten*. Lund: Arkiv, 1989

Svallfors, Stefan: Worlds of welfare and attitudes to redistribution: A comparison of eight Western nations. *European Sociological Review* 13 (1997): 3, 283–304

Svallfors, Stefan: Mellan risk och tilltro: Opinionstödet för en kollektiv välfärdspolitik. Umeå Studies in Sociology No 114. Department of Sociology, University of Umeå, 1999

Taylor-Gooby, Peter: *Social Change, Social Welfare and Social Science*. New York: Harvester, 1991

Uusitalo, Hannu: *Muuttuva tulonjako*. Helsinki: Tilastokeskus, 1988

Wacquant, Loïc: How penal common sense comes to Europeans: Notes on the transatlantic diffusion of the neoliberal doxa. *European Societies* 1 (1999): 3, 319–352

Zagorski, Krzysztof & Carne, Sarah: *Australian Public Opinion on Superannuation 1994*. Working Paper Series 1: Institute of Applied Economics and Social Research, The University of Melbourne. Melbourne 1995.

ENGLISH SUMMARY

Olli Kangas: The Ants and the Grasshopper: opinions on just social benefits in Australia and Finland (Muu-rahaiset ja heinäsiirkka: australialaisten ja suomalaisten mielipiteet oikeudenmukaisista sosiaalieduista)

Theoretically, the article is based on the Aesopian fable of the Grasshopper and the Ants. The story presents two different concepts of justice. According to the Ants, the end result is completely fair and they have no obligations towards the Grasshopper. This meritocratic view of justice emphasises a treatment of people as responsible agents. Therefore, what people deserve always depends on their past actions. However, the

moral interpretation would be different if the Grasshopper were compelled by her nature to sing and play, whereas the Ants could do nothing but gather corn. Thus, the choices were constrained by factors beyond the control of the actors, and the unequal distribution can be regarded as unjust.

The aim of the article is to find out how far public opinion is influenced by the deservingness criterion. To what extent do attitudes towards benefits for the deserving poor differ from attitudes towards benefits for the undeserving poor? The study is based on nationally representative data sets on the role of government in Australia and Finland.

We study the deservingness issue through questions giving background information about the reasons why the person in question is in need. In the first frame, the claimant's need is beyond his/her control, whereas the second frame displays the need for help as voluntary. In the former case, we inquired about the preferred levels of benefits for people who have lost their job through no fault of their own and for people who have a physical handicap and are unable to work. In the latter, "grasshopper" frame, we wanted to find out the preferred benefit levels for people who have quit their job because they didn't like it and for healthy people who have never had a steady job.

In both countries, the most legitimate level of benefits for the "deserving poor" corresponds to half the average wage. In Finland, the curves for the unemployed and the disabled are practically the same, whereas in Australia they are more divergent. Australians are willing to offer more generous compensations to the disabled. Opinions on proper benefit levels for the deserving poor are fairly consensual between and within the two countries.

The international consensus of opinion disappears when it comes to those whose circumstances may be described as voluntary. The unemployed who have quit

work because they didn't like it, or those healthy people who have never worked, are treated more harshly in Australia than they are in Finland. Almost half or 45 per cent of the Australians are reluctant to pay anything to the Grasshoppers, the figure for Finland is about 15 per cent.

In Australia, the Grasshopper would most probably get help if she turned to somebody who had a university degree, who belonged to the next highest income quartile and who voted for Labor. In Finland, the best choice for the Grasshopper would be a woman aged 35 to 44 with a college education and working part-time, whereas party affiliations are not significant.

Our comparison shows that there is some variation between the two countries: Australians rely more on the Ant's version of just distribution, while the Finns show more understanding towards the Grasshopper. More importantly, however, the study shows that the legitimacy of social benefits is very much dependent on how people's needs are presented. Therefore, political discourse labelling the needy as either "deserving" or "undeserving" is of crucial importance. Rightly or wrongly, the question that the needy more often meet is: "What were you doing with yourself all last summer?".

KEY WORDS:

Social justice, social benefits, allocation, opinions, Australia, Finland